

תקציר המחקר

הלכות עגונות : הלכה בהשתנותה — משפט, פרשנות, היסטוריה וחברה

Agunot halacha: halacha in change — Law, Hermeneutic, History and Society

Abstract

החוקר : אביגדור הנמן

מנחה : ד"ר רמי ריינר

המחלקה למחשבת ישראל אוניברסיטת בן גוריון בנגב

בחודשים שלאחר סיום מלחמת העולם השנייה נדדו ברחבי אירופה אלפי יהודים שלא ידעו מה אירע לבני משפחתם. קשה במיוחד היה מצבם של בני זוג שלא ידעו מה אירע לבן זוגם. האם הם יכולים לבנות משפחה חדשה על סמך ההנחה שבן זוגם נספה? או שמא עליהם להמתין עד שתגיע הוכחה חד משמעית על מותו של בן הזוג. תקופה זו הביאה לשיא את ההתמודדות של חכמי ישראל בשאלת העגונות. שורשי התהליך שהגיע אז לשיאו נמצאים בתשובותיהם של חכמי אשכנז בימי הביניים.

ההתפתחות של הלכות עגונות מפתיעה. מן התלמוד עולה שיש צורך בעדות חד משמעית על מותו של אדם, ואפילו סבירות גבוהה מאד שהאדם מת אינה מספיקה כדי להתיר את אשתו. לעומת זאת, מתשובות אשכנזיות שנכתבו בימי הביניים עולה תמונה אחרת. חכמי ימי הביניים נוטים להתיר את האישה גם במקרים שבהם אפשר להניח שהבעל מת. גם במקרים שבהם הראיות אינן חד משמעיות התירו חכמי אשכנז את האישה.

מה גרם להתפתחות המפתיעה הזו? כיצד היא התרחשה?

המחקר שבו אני עוסק דן בספרות השאלות והתשובות שנכתבה באשכנז בשנים 1000-1400. ספרות זו חושפת בפני הקורא את תהליכי העומק של המשיבים. משיבי התשובות נמצאים בתווך, בין המקרה המיוחד המונח בפניהם לבין המקורות התלמודיים. הם נותנים פרשנות יצירתית ויוצאת דופן הן למקרה המונח בפניהם והן למקורות התלמודיים. קריאת את המקורות היא יצירתית וחדשנית ולוקחת בחשבון הן את הכאב האישי והן את המצוקה הקהילתית. בתשובות בא לידי ביטוי מקומם של חכמי אשכנז כמנהיגי קהילות יהודיות הנאבקות בשנים אלו על קיומן בתוך החברה הכללית. תשובות אלו גם משקפות את ההיסטוריה הפוליטית, החברתית והכלכלית ופותרות צוהר להבנת התקופה ולהבנת פוסק ההלכה בהקשר של זמנו.

המחקר משרטט את התמורות שהתחוללו בהלכות עגונות בספרות השאלות והתשובות בימי הביניים באשכנז. המחקר עומד הן על החידושים ההלכתיים שנוצרו על ידי ר' גרשם מאור הגולה, רבנו תם והמהר"ם מרוטנבורג. והן על הדרכים הרבות שבהן התקבל החידוש. זאת תוך תשומת לב להקשר ההיסטורי, הגיאוגרפי, החברתי והתרבותי.

במרכז עומדת השאלה כיצד מצוקה אנושית וחברתית משפיעה על העמדה ההלכתית ועל האסטרטגיה הפרשנית של המשיבים. אין ספק כי ממחקר זה יעלו תובנות על האופן שבו חכמי ישראל מגיבים לשאלות שנוצרו על ידי הנסיבות ההיסטוריות.